

בענין נתוח מתים *

השאלה הזאת נחלקה לשני חלקים, חלק הראשון נפרד לששה סעיפים, והם: (א) אם מצות קבורת המת הוא מה"ת. (ב) אם חיוב הקבורה מוטל רק על הקרובים לבד, או מוטל על כ"א מישראל. (ג) אם חיוב הקבורה רק פ"א או אפי' כמה פעמים. (ד) אם חיוב הקבורה רק כשהגוף שלם, או גם על חלקים מהגוף חל חיוב קבורה. (ה) איסור ניוול המת אם הוא מן התורה. (ו) בזיון דניוול המת אם הוא רק לקרוביו, או הבזיון הוא לכ"א מישראל.

(א) הנה מקור דין זה נובע ממס' סנהדרין דף מ"ו ע"ב א"ד אמר רבי יוחנן בשם ר"ש בן יוחי רמז לקבורה מה"ת מנין ת"ל כי קבר תקברנו מכאן רמז לקבורה מה"ת, ושם איבעיא להו קבורה משום בזיונא הוא או משום כפרה הוא למאי נפ"מ דאמר להו לא בעינא דליקברוה להאי גברא אי אמרת משום בזיונא הוא לא כל כמיניה ואי אמרת משום כפרה הוא הא אמר לא בעינא כפרה, וראיתי בס' שפת אמת מהגאבד"ק האראדענקא ז"ל על ה' אבילות בהגהות לאות ט"ז שהביא קושיא בשם הגאון מהרש"ל ז"ל ראבד"ק סיגוט בעהמ"ח ספר ערך ש"י, דמאי מבעיא, ותיפוק לי' דמת אסור בהנאה וכל איסורי הנאה נקברים כמבואר במס' תמורה דף ל"ג ע"ב, וא"כ ממילא חיוב גמור לקבור מת ומאי מספקא בהא, ומצאתי בישוע"ק ה' אבילות בתשובה מנכה"מ שקדמו בקושיא זו.

והנלפע"ד לתרץ ק"ו, זו לפי מאי דאיתא בירושלמי נזיר פ"ז ה"א כי קבר תקברנו זו מ"ע, מירושלמי מבואר דהוא מ"ע גמורה מה"ת לא רק רמז בעלמא, וברמב"ם פ"ב מה' אבל ה"א כ' בל"ז שהקבורה מצוה שנ' כי קבר תקברנו עכ"ל, וע"ש בכ"מ ובלח"מ שעמדו ע"ז, וי"ל דמקור דברי הרמב"ם מן הירושלמי, ובנימוקי מהר"א"י כ' בכוונת הרמב"ם דהקבורה היא מצוה בפ"ע נוסף על הלאו דמלין את המת וכמ"ש הרמב"ן בפ' תצא דמלין את המת עובר בל"ת ועשה ע"ש ותמוה שלא הזכיר שכדברי הרמב"ן מבואר בילקוט. ועיי' ברמב"ם פט"ז מה' סנהדרין ה"ז כתב מ"ע לקבור כל הרוגי ב"ד ביום ההריגה שנ' כי קבר תקברנו ביום ההוא ולא הרוגי ב"ד בלבד אלא כל המלין את מתו עובר עליו בל"ת, ובגליון הש"ס בסנהדרין שם מביא גירסת הילקוט דמלין את מתו עובר בעול"ת, ועיי' ברבינו חננאל שם דבמקום דגרסינן שם להא"ד "רמז לקבורה מה"ת", כתב בל"ז "מלמד שחייב מה"ת לקבורת המת", והטיר"ד סי' שס"ב הביא הגירסא בגמ' "מנין לקבורה", וכתב שם "תשובה לרב אהרן".

מה"ת, מדברי הראשונים אלו מבואר דקבורת המת הוא מ"ע מה"ת, וזהו דלא כס' התנן מצוה תקל"ז שהוא רק מדרבנן.

והשתא הכא לדעת הרמב"ם בפ"ד מה' אבל דמה דמת אסור בהנאה הוי רק מדרבנן וקרא דגז"ש הוי רק אסמכתא, ועיין בפ"ת יו"ד סי' שמ"ט ס"ק א' מ"ש בשם תשו' אבני שוהם, וע"ש במל"מ שנדחק בזה מאין הוציא הרמב"ם כן, לפי"ז א"ש ומיושב ע"ג קושיא הנ"ל, דרבי יוחנן שהוא בעל המימרא בסנהדרין שם אויל לשיטתו בירושלמי דקבורת המת הוא מ"ע גמורה מה"ת, ע"כ ליכא למימר מטעם דמת אסור בהנאה וכל איסוריה"נ יקברו, כיון דאיסוריה"נ של המת הוא רק מדרבנן, וקבורת המת הוא מה"ת ור"י מבקש מקור לאיסור מה"ת ודו"ק.

שבתי וראיתי דיש להעיר קצת ע"ז דהרי רבי יוחנן אמרה בשם הר"ש בן יוחי, והרי הרשב"י הוא שר בית הווהר ובוהר דף קע"ז כתב שטוב להקבר בקרקע, הובא במעב"י שפ"א פרק כ"ז, משמע שאינו מה"ת ויש ליישב ואכמ"ל.

ולפי"ז יש לתרץ מה שהעירו המפרשים אמאי לא קחשיב נמי מת שם בתמורה דבעי קבורה, ולפמ"ש א"ש דהא רש"י בד"ה שלא תקבר כ' וז"ל, וכל הנך נקברים משום דאיסורי הנאה נינהו, ולכאורה הוא שפת יתר, ולפי"ד יתיישב ע"ג, דהטעם מכל אלו דקחשיב במתני' דנקברים הוא משום דאסורים בהנאה מה"ת וכמבואר בקדושין דף נ"ז ע"א דילפינן לכולהו המבוארים במשנה דתמורה מקראי דאסורים בהנאה מה"ת ע"ש, וזהו כוונת רש"י שם, אבל מת דאיסור הנאתו הוא רק מדרבנן כמ"ש הרמב"ם אפשר דאינו מהנקברים, ומשו"ה לא קחשיב מת. ולפי"ז מיושב ג"כ מה שנדחק שם המל"מ מאין הוציא הרמב"ם כן דאיסור הנאת המת אינו רק מדרבנן, די"ל דדיוקו של הרמב"ם הוא דאי נימא דאיסור הנאת המת הוא מה"ת, א"כ אמאי לא קחשיב מת במתניתין, וע"כ שהוא רק מדרבנן, ומדויק כן בלשון הרמב"ם שכ' בפ"ד מה' תמורה הלכה י' "קדשים שהפילו נפל או שליח יקברו והרי הם אסורים בהנאה" עכ"ל ודו"ק היטב.

(ב) מעתה נחקור אם איסור ניוול המת הוא דאורייתא או דרבנן, ונלפע"ד רא"י מפורשת דניוול המת הוא איסור דאורייתא ממס' חולין דף י"א ע"ב מנא הא מלתא דאמרי רבנן ז"ל בתר רובא כו' רב כהנא אמר אתיא מהורג את הנפש דאמר רחמנא קטליה וליחוש דלמא טריפה הוא אלא לאו משום דאמרינן ז"ל בת"ר וכי תימא דבדקינן ליה הא קא מינוול ע"ש, א"כ מוכח דלנוול המת הוא אסור מה"ת, דאליכ מנ"ל דאולינן בת"ר כיון דמה"ת מותר לנוולו, א"כ אולי צותה התורה להרוג את הרוצח רק אחר שבדקו את הנרצח ויראו שלא הי' טריפה, אלא על כרחך דניוול המת הוא איסור מה"ת, ושפיר מוכיח הש"ס מהא דאולינן בת"ר ודו"ק. וא"כ פשיטא לפי"ז דאסור למסור להם גויות המתים בשביל למוד האנאטאמיע, כיון דמבטלין בזה המ"ע של קבורה בקרקע שהוא מה"ת, כיון שנודע

ונתברר שכמה אברים מן המת שמנתחים, אינם באים כלל לקבורה, שיש אברים שנשלקים, ויש אברים שנגנזים בכלי זכוכית בספירט, ומסמנים אותם במספרים. ומה שיש אומרים שאפשר לקיים מצות קבורה במה שנשאר מן האברים. מירושלמי הנ"ל נזיר פ"ז ה"א איפכא שמענו דדריש תקברנו כולו ולא מקצתו, תקברנו מכאן שאם שייר ממנו לא עשה כלום, וכ' שם הקרבן עדה דבעינן שיקברנו כולו שנ' כי קבר תקברנו.

ומה שיש אומרים שע"י לימוד האנאטאמיע יתבארו ויתלבנו חלאים הרבה ותביא תועלת רבה לחכמת הרפואה בשביל הצלת נפשות, לפק"ד י"ל בזה דדוקא אי ידעינן בודאי שע"י נתוח המת הזה יצמח איזה תועלת ודאי לחכמת הרפואה והצלת נפשות אז היה אפשר לצדד בהיתרא, משא"כ בנ"ד שאיסור ניוול המת הוא בודאי, והצלת נפשות הוא רק ספק יש לומר דאסור, וכמ"ש בכעין זה התפא"י בריש פאה עפי"ד הירושלמי המובא בבאה"ג חו"מ סי' תכ"ו, דדוקא בחייו ספק וחיי חבירו ודאי חייב להכניס א"ע בספק סכנה להציל חבירו מודאי סכנה, דבכה"ג דמא דחבריה סומק טפי, אבל בששניהם בודאי סכנה או שניהם בספק פטור להצילו מה"ט דמאי חזית דדמא דחברך סומק טפי ע"ש. ועיין במס' קדושין דף כ"ט ע"ב דאמר להו אביי לא ליתב לי' אינש אושפיזא אפשר דמתרחיש ניסא, וע"ש במהרש"ל וחדא"ג להמהרש"א שכ' שאין הענין שהיה אביי מסופק דא"כ היה רוצה להציל עצמו על הספק בנפש חבירו אלא יודע היה שבודאי לא יארע לו מאומה כי צדיק גמור היה כו' ע"ש. והנ"ל כן בנ"ד דדוקא בשידוע שע"י נתוח מת זה יצמח תועלת והצלה ודאית אז מותר לנתחו ולנוולו, אבל אם הדבר ספק כלל אם יצמח איזה תועלת להצלת נפשות מהיכי תיתי לנוולו ולעבור על איסור דאורייתא, ובכה"ג אמרינן מאי חזית דדמא כו' וכמ"ש התי"ט פ"ב דאבות מ"ז בביאור דחז"ל קשה רמה למת כמחט בבשר החי שהקושי הוא כלפי נפשו של המת הרואה בניוולו של הגוף ומצטער מאוד ע"ז והרי הנפש הוא קיים, והסכימו בזה גם חכמי אומות בהשאת הנפש, והביא ראי' לדבריו מס' כלבו ה' אבל שכ' בטעם הקבורה שהוא מפני שקשה לנפש כשתראה הגוף מתבזה ומוטל בלא קבורה ע"ש בתי"ט. אמנם מה שסיים שם להביא ראי' מתשו' הרשב"א סי' שס"ט, אין ראי' משם, דשא"ה וכמ"ש הרדב"ז ח"א סי' תפ"ד כללא דמלתא דכ"ז שעושינן למת לכבודו או לתועלתו אין בו לא משום בזיון ולא משום צער.

ובעיקר פירושו של התוי"ט בדברי חז"ל קשה רמה כו' כבר קדמו בזה בס' חסידים סי' תתשס"ט הובא בעיני יעקב על הע"י ברכות דף ח"י, אך בציון הסי' לס"ח נראה שהוא ט"ס, שבס"ח לא נמצאו סימנים רק עד תתשכ"ו, שוב מצאתי בס"ח דפוס ישן הועתק בסופו מס"ח אחר הוספות שהביא ד"ה, אכן שם הוא תתשס"ג.

וראי' לדברינו ממס' נדרים דף כ"ב ע"א עולא במיסקיה לארעא דישראל איתלוו לי' תרין בני חזואי בהדי' קם חד שחטיה לחבריה א"ל לעולא יאות עבדי א"ל אין ופרע לו בית השחיטה כי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל דלמא חס ושלום אחזיקי ידי עוברי עבירה א"ל נפשך הצלת ע"ש, והא זהו הניווול הגמור של המת וכמבואר במס' ע"ז דף כ' ע"ב דאמר אבוא דשמואל אמר לי מלאה"מ אי לא דחיישינן ליקרא דברייא הוה פרענא בית השחיטה כבהמה, וכמבואר גם בחולין דף י"א הנ"ל הא קמינוול, וא"כ איך הותר לו בניווול המת שהוא איסור דאורייתא שאמר ופרע לו ביה"ש, וע"כ לומר כמ"ש כיון דיש בזה הצלת נפשות ודאי ע"כ הותר לו בניווול המת ודו"ק.

והנה דברי הס"ח והתוי"ט בפירוש דברי חכ"ל קשה רמה למת, מצאתי בס' מעב"י חלק שפ"א פרק ז' שכ' שיש לגוף חיות מה בקבר, והביא בשם הוהר שכ' צדיקיא אע"ג דאתפטרו בהאי עלמא לא אסתלקו כי נשאר הרגש בגופם בקבר ע"ש, ושם בפ"א כ' להוכיח שיש קשר להנשמה עם הגוף אפילו אחר הסתלקה, ואפילו אחר ששלט הרקב בעצמות ומצא הקשר הזה בעצם הקטן שהוא כשאר שבעיסה בתחית הגוף והעדר החיות מן הגוף אינו העדר תכליתי אלא קצתי והמיתה אינה מבטלת החושים כאשר חשבו רבים ע"ש, ועיין רש"י שבת דף קנ"ב ע"ב ד"ה ונפשו עליו תאבל כ"ז שיש לו בשר יש לו לנפש צד חיות להבין עכ"ל, וע"ש בחדא"ג להמהרש"א ד"ה עד שיתעכל כו', ומצאתי ברקאנטי פרשה וישב בפ"י דחול' קשה רמה למת שכתב שיש כח חיוני מן הכחות מנפש הבהמית שנשאר עם הגוף לאחר מותו, שבוכה ומתאבל על רקבון הגוף ע"ש.

ולכאורה עלה על דעתי לצדד היתרא בנ"ד לפמ"ש הגרי"ל אבד"ק יאסי ז"ל בשו"ת ברכת יוסף חיו"ד סי' ס"ה דיש לתלות ד"ז בפלוגתא הש"ס בשבת דף קנ"ב כל שאומרים בפני המת יודע חד אמר עד שיסתום הגולל וחד אמר עד שנתעכל הבשר, ולפמ"ש ר"א עד שיסתום הגולל משמע שכ"ע, וכ"מ מהירושלמי שהביא הט"ז סי' שד"מ, א"כ י"ל שגם באיזמל אינו מרגיש אחר שיסתום הגולל רק ברימה שהוא עונש מרגיש, או כמ"ש התוי"ט דהבשר אינו מרגיש אפילו ברימה אך הנפש מרגיש בניווול הגוף עכ"ל הברכ"י ע"ש, והנה מ"ש משמע מר"א שכ"ע עד שיסתום הגולל, הנה כ"פ גם הסמ"ג עשין דרבנן ב', ובגליון היו"ד בהגהותי לסי' שד"מ הבאתי דברי המד"ר קהלת סדרא תליתאה בפסוק כל אשר תמצא בכחך מפורש כדברי ירושלמי המובא בט"ז.

א"כ לפי"ז לכאורה היה אפשר להתיר ליתן להם גויות המתים שאין להם קרובים ומכירים בשביל הנתוח כשינתן להם המת בארון סגור דיש בזה סתימת הגולל לפי פרש"י שם גולל הוא כיסוי שנותנים על ארונות, ובתוד"ה עד שיסתום כ' בשם הר"ת דגולל הוא אבן שנותנים על הקבר, אמנם ראיתי אח"כ בש"ך סי'

שע"ג ס"ק י"א שכ' דבכ"מ שפירש"י גולל היינו כיסוי הארון אין ר"ל אפילו סתמו בבית אלא שיסתם כיסוי הארון בקבר ע"ש ראיתו, ועיין בהגהות יד שאול סי' שע"ה. אך יש לצדד לפי"ז אולי אפשר שינתן המת בארון סגור בקבר, ואח"כ יוציאוהו מן הקבר וינתן בשביל הנתוח, דאז ננצל בזה מחשש ניוול, לפי דעת הברכ"י דאינו מרגיש באיזמל לאחר שיסתום הגולל, ואף לפי דברי הש"ך בכוונת דברי רש"י בפי' גולל, ובזה הרווחנו להנצל גם מחשש הא' שביארנו דחיוב הקבורה הוא מה"ת והוא מ"ע גמורה, דהרי הגה"מ מבראד ז"ל בשו"ת טוטו"ד קמא סי' רפ"ה כתב דכל שנקבר פ"א נעשה מצותו קרינן ביה ואין חיוב לקברו שנית דחיוב הקבורה מה"ת הוא רק פ"א ע"ש, ועיין בדעת קדושים ה' אבילות סי' ש"ס שעלה ונסתפק בזה, ומה גם לפי מה שחקר הישוע"ק בתשו' לה' אבילות והעלה בראיות ברורות דדוקא במתו עובר בל"ת ויש בו מ"ע דקבורה, אבל על שאר כל אדם אין בהם חיוב מה"ת שיהי' עליהם עול"ת לקבור מת שאין לו קוברין ביום מותו ע"ש ראיתו, ומצאתי בס' שפ"א בהגהות בהמ"ח הגאון מויעלקאטש שכ' בשם סי' לב שמח וקנא"ס שכ' לתרץ סתירת דברי הרמב"ם דבה' אבל פי"ב ובמנין המצות בעשין רל"א כ' שהקבורה הוא מ"ע, ובפי"ד מה' אבל ה"א כ' שהקבורה הוא של דבריהם, וכ' לתרץ דהמ"ע של קבר תקברנו והל"ת אינו אלא על הקרובים ולהם לבדם החיוב מה"ת, ומדרבנן מוטל על זולתם וזהו בכלל גמ"ח ומדרבנן ע"ש וזהו כדברי הישוע"ק.

אך בתשו' בית יצחק (מהגאון מלבוש ז"ל) יו"ד ח"ב סי' ק"ס אות ב' השיג על הטוטו"ד מש"ס חולין דף פ"ו וש"ס בב"מ גבי השב תשיבם וכ' דהדבר ברור דצריך לקבור עוד הפעם מה"ת ע"ש, אמנם תמיהני מאד על שני הגאונים אלו שנעלם מהם דברי התשב"ץ ח"ב סי' קי"א שכ' וז"ל וכיון שהבעל חייב בקבורתה פעם ראשונה א"כ לעולם הוא קוברה ואפילו אלף פעמים, ובזה נפשטו הספיקות מסעיף ב'—ג'.

שבתי וראיתי שאין לבנות על מ"ש למעלה שום יסוד וסניף להיתרא, דהרי הגה"ק מצאנו זצ"ל בשו"ת ד"ח ח"א יו"ד סי' ס"ד העלה דהעול"ת מוטלים גם על אחרים לא רק על היורשים לבד, דאין הפי' משום בזיונא לקרובים דוקא, רק שהבזיון לאדם שנברא בצלם אלקים להיות מושלך בחוץ ומצוה זו מוטל על כ"א שלא יהי' מושלך בבזיון והוי מ"מ דמת מצוה לאו דוקא בשדה ע"ש שהעלה כן בראיות נכוחות, ועיין בסנהדרין דף מ"ו ע"ב קבורה משום בזיונא או משום כפרה, ופירש"י משום בזיונא הוא שלא יתבזה לעין כל שיראוהו מת ונרקב ונבקע ע"ש ובתוס', ועיין בש"ע יו"ד סוס"י שמ"ח ובש"ך שם ס"ק ו' שכ' אין שומעין לו משום דאיכא בזיונא דחיי, מבואר דהכי הלכתא, ועיין בגו"י תנינא יו"ד סי' קס"ד שכ' דניוול נוגע גם לחיים שרואים סוף האדם לניוול כזה, ועיין בחת"ס חלק ששי סי'

ל"ו שכתב דנהי שאין המת מרגיש בצער האיזמל מ"מ מרגיש בבזיון ונפשו עליו תאכל כמו שמרגיש בניווול הרימה ע"ש, ובפרט שמבואר בזה"ק דכ"ז דגופא לא נחית בדוכתא אף רוחא הכי הוא, וכ"ז שלא נקבר אין הנשמה עולה כלל, עיין במעב"י שפ"א פרק כ"ו, ובזה"ק פ' אמור כ' שכ"ז דגופא לא אתקבר נשמתא לא אעלית קמי קוב"ה ולא אתגלגל בגופא אחרא לכך אסור למישבק ל"י בלא קבורתא דאפשר דקוב"ה גזר עליה למיתי בגלגולא אחרא מיד לאוטבא ליה ע"ש, ובעבוה"ק חלק עבודה פרק כ"ז כתב ולמדנו עוד שכ"ז שהגוף לא נח והוא שלא נקבר גם הנפש לא תמצא מנוח לכף רגלה ואינה זוכה לגן עדנה עד שיקבר ויגנו הגוף בקבר ואז תעלה ותשוב הנפש אל מנוחתה כו' ע"ש, ועיין בספר נתיבות עולם על הסמ"ק מצוה קצ"ז שכ' בשם חכמי האמת שקודם קבורתו של אדם נגשים לו כמה רוחות של מלאכי חבלה ומטמאין אותו והנשמה מצטערת ע"ש, וכ"כ שם הברכ"י בשם המדרש דאין מכניסין הנשמה למחיצתה עד שיתעכל הבשר.

ועיין במד"ר סוף קהלת פרשה י"ב עה"פ וישוב העפר אל הארץ כשהיה ר"פ ור"ח בשם ר"ס אימתי והרוח תשוב אל האלקים לכשישוב העפר אל הארץ ואם לאו נפש אויביך יקלענה וגו', ופ"י היפ"ת פ"י כשנקבר הגוף, והעיר שם דמשמע בב"ר פ' כ"ב דמקמי קבורה אפשר דנשמה עולה למעלה ע"ש, ובמחכ"ג לא עיין שם היטב במד"ר, וז"ל למעלה לא היתה יכולה שעדיין לא עלתה לשם נשמה ולמטה לא היתה יכולה לעמוד שעדיין לא נקבר שם אדם, ופירש שם המת"כ שלא נקבר הנשמה אין לה מנוחה עד שנקבר הגוף כדאייתא סוף מד"ר קהלת עכ"ל, א"כ אדרבה גם במד"ר בראשית מבואר כבמד"ר קהלת.

ועוד די"ל דאף להסוברים דאין חיוב לקברו רק פ"א, זהו רק כשנתגלה מעצמו אבל לא כשגילהו בידים שביטל מ"ע דקבורה בידים, דבזה הסברא נותנת שמחויב לחזור ולקוברו שנית.

שוב ראיתי שיש לעורר ע"ז ממ"ש הת"ח בחולין דף פ"ז דכל שכסוהו מותר לכתחלה לגלות דכבר נתקיים המצוה ע"ש, ועיין בהגהות יד שאול י"ד סי' כ"ח מה שהעיר עליו, ולפמ"ש הת"ח יש לדחות מה שרציתי לומר דכשגילהו בידים ביטל מ"ע דקבורה בידים ומחויב לקוברו שנית.

כלל הדבר דבנ"ד אין שום היתר וסברא כלל למסור להם גויות המתים שאין להם קרובים בשביל נחמה, ואין בזה שום היתר מטעם אולי יצמח איזה תועלת לחכמת הרפואה וכמו שביארתי, והרי זה דומה לדעתי להא דמבואר ביר"ד סי' קנ"ז סעיף א' ברמ"א עכ"ל שאמרו לישראל תנו לנו אחד מכם ונהרגנו לא יתנו להם אחד מהם אא"כ יחדוהו ואמרו תנו לנו פלוני ויא דאפילו בכה"ג אין למסרו אא"כ חייב מיתה כשבע בן בכרי, וע"ש בט"ז ס"ק ח' דבמקום שאין מוסרין אותו אין חילוק בין מסירה למיתה או לשאר יסורים או אפי' לממון כו' ע"ש, ובנ"ד יש לו

יסורים ועג'נ' להמת שמרגיש בבזיון וניוול גופו ונפשו עליו תאבל שאין לה מנוח עי'ז' לבא למקום מנוחתה, ע"כ בודאי אין שום היתר למסרו לנתוח, דבנ"ד יש ניוול הגוף וטלטול הנפש שהיא גע' ונד', ובעיקר הדבר שיש מקילין במתים שאין להם קרובים. אדרבא איפכא מסתברא. שהרי מבואר במס' שמחות פ"ד הלכה כ"ט ובספרא פרשה אמור ובמס' נזיר דף מ"ג ע"ב דמת שאין לו קרובים הוא מת מצוה.

ג) מה שהעיר כת"ה מהא דאיתא במס' בכורות דף מ"ה ע"א אר"י א"ש מעשה בתלמידיו של רבי ישמעאל ששלקו זונה אחת, שנתחייבה שריפה למלך" (וכ"ת השמיט שלש תיבות אלו). בדקו ומצאו בה מאתים וחמישים ושנים, א"כ משמע דמותר בנתוח הנצרך לעניני ידיעות הטבע והרפואה, לדעתי אין מזה שום רא' דכיון דמפורש בש"ס "שנתחייבה שריפה למלך", ובכה"ג הרי מבואר בש"ע יו"ד סי' קנ"ז ברמ"א דמותר למסרו אף להריגה, וע"ש בדגול מרבבה שהביא מירושלמי פ"ח דתרומות דבשפחה מוסרין אותה אף לכתחלה ע"ש ובפ"ת ס"ק ט"ו ודו"ק. ומצאתי בשו"ת חתם סופר יו"ד סי' של"ו שהעיר מבכורות דף הנ"ל ולא הרגיש כלל ממ"ש בתירוץ.

ועוד שמבואר בתשו' הרא"ש כלל ח"י המובא ברמ"א אהע"ז סוס"י קע"ז שרשאין הבי"ד לקנוס הזונות כדי לעשות גדר, ומעשה באחת שזינתה עם הכותי וחתכו את חוטמה כדי לנוללה, ועיין בתשו' בשמים ראש המיוחס להרא"ש בסי' קצ"ב כ' דלהרשב"א לא ניחא לי' לנהוג זה בישראל. אמנם יש מקור נאמן לדברי הרא"ש, דכתיב "אפך ואזניך יסירו ואחרייתך בחרב תפול" וכ' שם הרד"ק וד"ל וזה המשפט יעשו לאשה מזונה תחת בעלה שיסירו ממנה האזנים והאפים שהם הנחירים והם הדרת הפנים עכ"ל, וכ"כ הגאון מלבי"ם ז"ל שם בפירושו, א"כ לפי"ז אין שום רא' מש"ס דבכורות דבזונה מצינו היתר מפורש דמותר לנוללה, ובזה עשו תלמידי ר"י מעשה ודו"ק היטב.

ועיין בבעל הטורים פ' וישב בפסוק הוציאנה ותשרף, כ' בשם ר"י חסיד שבאמת לא דנה יהודה לשריפה ממש אלא רק שישרפו לה רושם בפניה לסימן שהיא זונה עכ"ל, והמפרשים תמהו ע"ז דמנ"ל לשנות ממשוטו של מקרא, דמשמע שריפה ממש, אמנם דבריו בהררי קודש יסודם בתשובות אביו הרא"ש כלל י"ח סי' י"ג שכ' שעוד היום הנהוג באיוז מדינות שכל זונה המפקרת עצמה לזנות שורפים בחותם של ברזל על מצחה ע"ש, א"כ הבעה"ט בפירושו הולך בעקבות אביו הרא"ש, וזאת כונת הש"ס "שנתחייבה שריפה למלך". ר"ל עפ"י הנהוג שם במדינה זאת.

ויצאתי לחפשי בספרן של אחרונים מצאתי בתשו' נובי"ת יו"ד סי' ר"י שגשאל ממש בכעין ג"ד, והעלה שם דכיון שאין כאן שום חולה הצריך לזה רק שרוצים ללמוד חכמה זו אולי יודמן חולה שיהי' צריך לזה ודאי דלא דחינן משום

חששה קלה זו שום איסור תורה או אפי' איסור דרבנן כו' וחלילה להתיר דבר זה ואפי' רופאי האומות אין עושין בחכמת הנתוח ע"י שום מת כי אם בהרוגים עפ"י משפט. (לפי"ד א"ש ג"כ ומיושב קו' החת"ס מבכורות דשם קאמר שנתחייבה שריפה למלך ודו"ק) או במי שהסכים בעצמו בחייו לכך, ואם אנו ח"ו מקילין בדבר זה א"כ ינתחו כל המתים כדי ללמוד סידור אברים הפנימיים ומהותן כדי שידעו לעשות רפואות להחיים כו' ואין בזה שום צד היתר עכ"ל, ומצאתי אח"כ גם בתשרי חת"ס סי' הג"ל שכ' ג"כ כסברת הנוביי והחזיק במעונו ע"ש, ונתתי שמחה בלבי שכיוונתי לדעת הגאונים מאורי עינינו לפסק הלכה. אפס לא פגעו ולא נגעו מכל מה שכתבתי.

והנה המהר"ם שיק חי"ד סי' שמ"ז כ' דהגאון מהר"י עטלינגער ז"ל דעתו לאסור לחתוך את המת אפילו כשצריך לפיקו"נ להתלמד לרפא חולה ישראל מסוכן העומד לפנינו, ולהיפך דעתו להקל באם המת מוחל בחייו על בויגו וניוולו ונתן רשות לנתחו אחר מותו ע"ש, והמהר"ם שיק חולק עליו בשניהם ומחילה לא מהני דפשיטא דאדם בעצמו אינו שלו, והאדם אסור להרוג א"ע כמו שאסור לו להרוג לישראל אחר א"כ מחילה שלו אינה כלום ע"ש, והגאון מהר"ש גרינפלד ז"ל אבד"ק סעמיהאלי בתשובה והיא נדפסה בירחון תל תלפיות שנת תרפ"ד מחברת ל"א סי' ע"ד מצדיק דברי מורו הגאון המהר"ם שיק דמחילה שלו אינו מועלת כלום, וגם בדין השני מסכים ג"כ לדעת מורו דרק אם החולה מסוכן הוא לפנינו ואנו צריכים להצילו מן המיתה וא"א לרפאותו אלא ע"י שנחתוך איזה מת לידע איך לרפאות את החולה המסוכן, אבל כשאין חולה מסוכן לפנינו אלא שהרופאים רוצים להתלמד שמה יודמן לפעמים חולה מסוכן בכה"ג לא מיקרי פיקו"נ שיהי' דוחה כל האיסורים, ובכה"ג אסור לנוח את המת ללמוד ממנו חכמת הרפואה ע"ש.

אחז"ר בא לידי שו"ת דובב משרים (מהגאבד"ק טשעבין שליט"א כעת בירושלים) בסי' נ"ח ובשו"ת אור המאיר (מידיד געורי הגאבד"ק לובלין ז"ל) שנשאלו גם שניהם מעיר קראקא ע"ד דרישת הפראזעקטאריים שדורשים מתי ישראל לנתוח ללמוד חכמת הרפואה, ושניהם מתנבאים בסגנון אחד לאסור נתינת המתים להם כיון שמבטלים מצות הקבורה, שהוא מה"ת בעול"ת ומנוולים את המתים שהוא איסור דאורייתא, והאוה"מ העלה דאפי' אם היה מסכים בחיים שלא לקברו אין שומעין לו לבטל מצות קבורה שהוא דאורייתא ואית ביי משום עול"ת.

אח"ז הרבה בא לידי הקונטרס וילקט יוסף שנה ט' קונטרס ט"ז ס' קע"ו תשרי הגאון מהר"א דייטש ז"ל אבד"ק באהניהאד שנשאל אם מותר לרופא יהודי לחתוך המתים כדי שילמוד מלאכת הרפואה והעלה שם לאיסור, ולא העיר כלל מ"ש בתשובתי, אפס העלה שם דאם אפשר טוב יותר שרופא עכ"ם יתחיל הנתוח וממילא כבר יהי' מנוול ואז אפי' אם הישראל ג"כ מנוול אח"כ ליכא איסורא דאין

איסור מנוול אחר מנוול ע"ש. ולפע"ד דבריו צ"ע דלפי דבריו קשה במה דקאמרה הגמ' בחולין דף י"א ע"ב וכי תימא דבדקינן ליה הא קא מינוול, ולדבריו דאין מנוול אחר מנוול. מאי מקשה הא קא מינוול, הא אפשר שעכו"ם יתחיל חתיכת המת לבדיקה ואח"כ יגמור הישראל, דאז אין איסור ניוול. וע"כ דל"א הכי, ואין הקוב' כעת לפני לעיין בטעמו ונימוקו וראיתו לזה.

חלק השני נפרד לשני סעיפים

(א) אי לא חשיב הנאה ללמוד חכמת הרפואה ע"י נתוח המת. (ב) אם מת עכו"ם אסור בהנאה כמו מת ישראל.

הנה החת"ס יו"ד סי' של"ו כתב דמי שרוצה למכור עצמו בחיותו לרופאים שינתחוהו אחר מותו ללמוד ממנו ה' הרופאים זה איננו נכנס בגדר פיק"ג כלל וכלל, וכיון שאין כאן פיק"ג איכא משום איסה"נ וגם משום ניוול ע"ש. וכן הגאון מהר"ם שיק ז"ל בחיו"ד סי' שד"מ הביא דבמכתב שצ"ה מכתב רי"ג הביא לאסור לטמון נפל בסמים ללמוד ממנו חכמת נתוח משום דמת אסור בהנאה ולימוד החכמה חשיב הנאה והרמ"ש"ק שם חיוק הדברים והביא ראיות לדבריו לאסור משום הנאה.

ויש להעיר על החת"ס ומהר"ם שיק מהא דאמו"ל קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה (פסחים דף כ"ו ע"ב) משום איסורי הנאה, והיינו משום דראיה לא חשיב הנאה, א"כ איך ס"ד דלימוד החכמה חשיב הנאה.

ולכאורה היה אפשר לחלק בקול ומראה וריח בין עשה בה מעשה לשלא ע"י מעשה, ובגדון דמהר"ם שיק עשה מעשה לטמון הנפל בסמים משו"ה חשיבא הנאה, וכן בגדון המת שעושה בו מעשה נתוח ללמוד החללים חשיב הנאה דאסור.

אמנם יש לדחות סברא זו מהא דפריך שם בפסחים וריח אין בו משום מעילה והתניא המפטם את הקטורת כו' והמריח בו פטור אלא שמעל, ומדוע לא מתרץ הש"ס שהמריח בו ע"י מעשה מעל כגון שלקח את הקטורת בידו ומקרבו לאפו להריח, א"ו שכל שאין בו מעילה מפני שהדבר אין בו ממש אין גפ"מ בזה באיזה אופן נהנה מן הדבר כיון שאיננו דבר כלל ואין איסור מעילה להנאה.

שוב ראיתי בתשובת הגאון מסעמיהאלי המובא בתל תלפיות משנת תרפ"ד הג"ל שנשאל ממש בענין זה אם מותרים למסור מת ישראל לתלמידי האוניברסיטה הלומדים חכמת הרפואה לנתח אותו ולהסתכל בפנים בהמחלה שהי' לו למען ילמדו עיי' הרפואה בעתיד, מי גימא כיון דמת אסור בהנאה אסור להתלמד ממנו או דילמא דהלימוד אין בו ממשות ואינו אסור משום הנאה, והעלה שם דמשום איסור הנאה אפשר להתיר, ולא מצינו בשום מקום שיהי' דבר האסור בהנאה אסור בהסתכלות, והעיר ג"כ מש"ס פסחים הג"ל דקול ומראה וריח אין בהם משום מעילה.

וחולק על מורו הגאון המהר"ם שיק הג"ל שכ' דלימוד החכמה חשיב הנאה. ונעלם ממנו שגם הגאון החת"ס ס"ל נמי הכי כמהר"ם שיק, והגאון מסעמיהאלי מתעצם לסתור הראיות של מורו הגאון והעלה דמשום החשש דמת אסור בהנאה היה אפשר להקל ולומר דראייה להתלמד לי"ח הנאה.

אח"ז בא לידי שו"ת לבושי מרדכי תליתאי או"ח סי' כ"ט שמתרץ דברי מהר"ם שיק וחיוק ראיותיו, וסותר ג"כ מ"ש הגאון מס"ה להקל משום איסה"נ דהוי שלכדה"נ, שנעלם ממנו דברי המל"מ פי"ד מה' מ"א דאיסור הנאה של מת אפי' שלכדה"נ אסור מה"ת דלא כתיב ב"י אכילה, וכ"כ בהגהות הגרע"א ע"ז דף י"ב ע"ב כפי"ד התוס' שם ופסחים דף כ"ז דבע"ז ותקרובות ע"ז אסור אפי' שלכדה"נ, וכ"כ בחידושי רע"א בגליון היו"ד.

ולפענ"ד היה נ"ל ליישב דלא תקשה אמז"ל קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה דמשם נשמע דראייה לי"ח הנאה, ואין ראי' משם, דאיתא בש"ס (ברכות דף נ"ז ע"ב) ג' משיבין דעתן של אדם קול ומראה וריח, ג' מרחיבין דעתו של אדם דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים, וע"כ הא דקאמר "מראה" היינו מראה אשה, וכמו שפי' רש"י שם קול של כלי זמר או קול אשה ערב, וקשה ע"ז דאיך הותר לשמוע קול אשה והא קול באשה ערוה כמבואר בש"ס (ברכות דף כ"ד ע"א), וע"כ כששומע קול אשה ואין מכירה אין איסור וכאמז"ל (בסוטה דף ח' ע"א) אין יצה"ר שולט אלא במה שענינו ראות, וכן קשה במראה אשה איך הותר לו לראותה והא אמז"ל ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה נאה (ע"ז דף כ' ע"ב) ויש להעיר דלמה לא אמרו לשון "לא יראה" או לשון "לא יביט" וכן אמז"ל המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה אפי' יש בידו תורה ומע"ט כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גהינם כו' (ברכות דף ס"א ע"א) קשה ג"כ דלא קאמר לשון כדי להביט בה או כדי לראותה.

אלא די' ליישב עפ"מ"ש המג"א בש"ע או"ח סוסי' רכ"ה ס"ק כ' דהסתכלות הוא יותר מראה וראיתו מתשו' הרא"ש המובא בש"ע או"ח סי' רכ"ט, ועיי' עוד בתר"י מס' ברכות המובא בש"ע או"ח סי' רע"ה, וכ"כ האורחות חיים דף מ' ע"ג והרב דוד אבודרהם דף ע"ז ע"ג בשם הרא"ש, וכ"כ הבי' לדעת הטור או"ח רס"י רפ"ט, וכן העירתי בפרט זה בספרי פרת שושן על מס' אבות פ"ג מ"א, והיד מלאכי כללי הה"א סי' קע"ט כ' שמצא כן בשטה מקובצת כתובות פ"ב דף ח' ע"א בשם רבינו מאיר הלוי, ומוזה תמה על הסמ"ע בחו"מ סי' קנ"ד ס"ק י"ד דאישתמיטתיה כל זה וכתב דלשון הסתכלות שייך לאומרו הסתכלות בעלמא בלי כוונת ראות. וכל הראשונים שצינתי גראה כדעת המג"א, אלא שמדברי היד מלאכי נראה דהבטה מרובה כמו הסתכלות ויותר מראה בעלמא, ועיי' בס' אוצר המונחים

הפילוסופיים (ד"ר יעקב קלצקי) באות ה' במלת הסתכלות כתב שהוראתו התבוננות פנימית ועיון.

שוב מצאתי בס' עבודת היום בהסכמת הגאון הגדול הרי"ש ג"ז ז"ל האבד"ק לבוב שהעיר בפרט זה ודעתו נוטה לדברי הסמ"ע בחור"מ, ובמחכ"ג נעלמו ממנו דברי היד מלאכי, והמחבר שם בתשובה להערות של שר המסכים חזק את דבריו והעיקר דהסתכלות הוא יותר מראיה, ומבאר שם דהבטה והסתכלות חד הוא, ושניהם יותר מראיה.

ולפי"ז א"ש אמו"ל שלא יסתכל אדם באשה נאה, היינו בהתבוננות שזה מביא לידי הרהור והתפשטות המחשבה, וכן המרצה מעות לאשה כדי להסתכל בה בהתבוננות זה אסור.

ולפי"ז גם בנ"ד י"ל הכי דלעולם ראית המת בעלמא דרך העברה אין בו איסור, אבל ע"י הסתכלות בהתבוננות שהוא יותר מראיה, כגון בנתוח המת שהוא בעיון ובהתבוננות להתחקות על שרשי המחלה ורפואתה בכל אברים הפנימיים. זה בודאי חשיב הנאה ואסור, ומעתה אני מתפלא מאד על הגאון מס"ה בתשובתו שתפס לשון הסתכלות בכל התשובה, ולא חלי ולא הרגיש שיש חילוק בין ראיה להסתכלות, והסתכלות חמיר יותר.

(ב) אי מת עכ"ם אסור בהנאה, ואם איסורו מה"ת או רק מדרבנן. בש"ע יו"ד סי' שמ"ט סעיף א' מבואר דמת בין עובד כוכבים בין ישראל אסורים בהנאה. והמקור הוא מתשו' הרשב"א סי' שס"ה, כ"כ בבד"ה בשם הרשב"א וע"ש בבאה"ג. אמנם בביאור הגר"א אות א' כ' דהרשב"א בב"ק כ' בפשיטות דמת עכ"ם מותר בהנאה וכ"כ התוס' שם דף י' ע"א סד"ה שהשור, וגם מתשו' הרשב"א סי' שס"ה משמע להיפך דאיסור הנאה רק למתי ישראל ולא לעכו"ם. רק בעור המת ושערו זה אסור גם במתי עכ"ם ובירושלמי פרק י' דשבת ה"ו מבואר בהדיא דמותר, ועיין בירושלמי פ"א דבב"ק הלכה א' ובמראה הפנים שם ובהגהות ציון וירושלים מביא בשם התוס' דמת עכ"ם מותר בהנאה. וכ"כ הגאון מהר"ם אריק ז"ל בספרו מנחת פתים יו"ד סי' שמ"ט בשם הרוקח שכו' להדיא דמת עכ"ם מותר בהנאה, והגאון חיד"א ז"ל בס' עין זוכר מערכת ב' אות ל"ב הביא דברי הרוקח וכ' שכן הלכה, ומרש"י סנהדרין דף צ"ד ד"ה ויעשה אבוס משמע דמת עכ"ם מותר בהנאה. ואפי' למאן דס"ל דמת עכ"ם אסור בהנאה כ' בתשו' אבן שוהם סי' ל' ומובא בפ"ת שם ס"ק א' דאסור רק מדרבנן, ומה"ט כ' שם בא' שחלה חולי שאב"ס ואמרו הרופאים שיקח עצם ממת לצורך זה לרפואה דמותר ליקח עצם עכ"ם לזה כיון דאינו אלא מדרבנן ע"ש. ע"כ בנ"ד כיון דלדעת הירושלמי ורוב ראשונים מת עכ"ם מותר בהנאה ואפי' להמחמירים אינו רק מדרבנן, ע"כ לצורך לימוד רפואה מותר לנתח מת עכ"ם כיון דאינו רק מדרבנן. והגלפ"ד כתבתי.

(א) במ"ש בתשובתי שקבורת המת הוא מה"ת, וע"ז כ' כ"ת שהדבר מוטל עדיין בספק, שהרי הנביא אמר לצדקיהו מלך יהודה, "בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך" (ירמיה ל"ד—ה) וכן מצינו ששאלו ובגיו שרפו אנשי יבש גלעד (שמואל א' — ל"א, י"ב) תמינהי עליו שלא עיין שם בדברי המפרשים, ועיין בת"י שפי' שם, "יקלו עליהן כלו דקלון על מלכיא תמן", והרד"ק כ' וז"ל כמ"ש רבותינו ז"ל שורפין על המלכים ומה הם שורפין עליהם מטתם וכלי תשמישם, או דעתו כמו ויחנטו הרופאים כו' ע"ש, ועיין שם ברש"י ומצודות ובמלבי"ם, ופירש"י ושאר המפרשים בירמיה במשרפות כך היה דרכם לשרוף על המלכים מטתם וכלי תשמישן, ועיין ביו"ד סי' שמ"ח ס"א. ומה שנאמר ביו"ר: "ולא עשו לו עמו שרפה כשרפת אבותיו" (דה"ב ב' — כ, י"ט), ברור הוא שהשרפה הזאת לא היתה שרפת הגוף, כי באסא מלך יהודה נאמר בפירוש "ויקברוהו בקברות אבותיו אשר כרה לו בעיר דוד וישכיבוהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה וישרפו לו שרפה גדולה עד למאד" (דה"ב ב' — ט"ז, י"ד), ומה ראי' גם על שריפת שאר המלכים, וחז"ל אמרו: ששורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי וגם אין בו משום בל תשחית מפני שנעשה לכבודם, וכשם ששורפין על המלכים כך שורפין על הנשיאים ומה הם שורפין על המלכים מטתן וכלי תשמישן כו' (ע"ז דף י"א ע"א).

(ב) וגם ענין שרפה הוא אחד מחוקי הגוים ויש בו שמץ של עבודה זרה (ע"ז דף ח' ע"א), ובטיטוס הרשע מצינו שקודם מותו ציוה: ליקליוה להווא גברא ובדרי לקיטמיה אשב ימי דלא לשכחיה אלהא דיהודאי ולוקמא בדינא (גיטין דף נ"ו ע"ב), ומצינו בש"ס שהיו נזהרים מאד לקבור את המת ולא היו רשאים לשורפו והתירו גם בשבת להציל את המת מפני הדליקה (שבת דף מ"ג ע"ב) וטעמא דמתוך שאדם בהול על מתו אי לא שרית ל' אתי לכבווי. וכמה כרכורים כרכרו וצווחי רבנן קמאי בשנת תרס"ה על אלה החטאים בנפשותם שציוו לשרוף את גופותיהם שאסור לקבור את אפר השרופים בביה"ק ונדפס ע"ז ספר מיוחד בשם חיי עולם מהגאון מהר"ם לרנר אבד"ק אלטונא, ובו מאסף תשובות מגדולי הדור המפורסמים לאיסורא. צא ולמד כמה קפדו חז"ל על שריפת הגוף, דאפי' במקום שנוכח בפירוש בתורה מיתת שריפה, פירשו חז"ל שאין זו שריפת הגוף רק שרפת נשמה והגוף קיים שמדליק פתילה של אבר וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו (סנהדרין דף נ"ב ע"א).

(ג) וכן במה שהעיר כ"ת מדברי התוס' (תענית דף ט"ז ע"ב) ד"ה ונותנין שכתבו ואותו אפר הוי מעצם אדם שהרי האפר הוי לזכרון העקידה ובעקידה היו

עצמות עכ"ל, ימחול מעכ"ת לעיין ג"כ הלאה (שם דף ט"ז ע"א) תוד"ה אפר מקלה שפי' ג"כ וז"ל אותו עפר הוי מדבר הנשרף מעצמות אדם כדי ליכור עקידת יצחק ע"ש, ומ"מ אין מזה שום סתירה לדין קבורה שהוא מה"ת דמאן יימר לן שלא קיימו מצות קבורה במת זה, רק שאח"כ לקחו עצם ושרפוהו לאפר לזכירת עקידת יצחק, דהכי שרפו את כל המת?

ומצאתי שנתעורר בזה הגאון מהר"ם אריק ז"ל בספרו מנחת פתים על או"ח, וביותר יש לתמוה לדעתי על מ"ש המג"א בסי' שי"א ס"ק ג' "דליכא הכא בזיון המת כשנשרף", והרי קבורת המת מה"ת לדעת הרמב"ן בתוה"א, וע"ש במהרש"ק מ"ש ראי' מדברי הרשב"א.

ולכאורה היה אפשר להביא ראי' לדברי המג"א מפ"ב דאהלות משנה ב' אפר שרופין ר"א אומר שיעור כרובע וחכמים מטהרין ע"ש ופי' הברטנורא אדם שנשרף נעשה אפר, מכאן משמע כדברי המג"א דליכא בזיון המת כשנשרף, אמנם י"ל דמיירי שנשרף אדם במקרה, אבל לא שמנהגם היה לעשות כן.

ומצאתי ראי' גדולה לדברינו מהא דכתיב כה אמר ד' על שלשה פשעי מואב ועל ארבעה לא אשיבנו על שרפו עצמות מלך אדום לסיד (עמוס ב, א') ופירש"י בד"ה על שרפו "מחמת בזיון", ומזה קשה מאד על המג"א שכ' דליכא בזיון המת כשנשרף. אמנם אפשר לחלק דכאן מיירי ששרף העצמות בכונה לעשות מהם סיד אז הוי בזיון, משא"כ המג"א מיירי שנשרף לאחר מיתה שלא בכונה מש"ה ל"ה בזיון.

ד) מה שהעיר כת"ה מד' התוס' (חולין דף קכ"ה ע"ב) בד"ה יכול שכתבו "אין דרך לשרוף מת שלם" משמע דאיסורא ליכא, כבר קדמו בקו' זו בשו"ת תפארת צבי או"ח סי' כ"ו, דהרי בעי קבורה מה"ת וכל הנקברין לא ישרפו, ומ"ש כ"ת דאף אי נימא דקבורה מה"ת, האם יאכלו את המת אשר ינתחוהו להתלמד, הלא אחר הנתוח יתנו כל חלקו גור בשק וימסרוהו לקבורה, דבריו אלו לא נתנו להאמר א' ידוע שבנתוח המתים כמ"פ יוציאו מחלל הגוף מאברים הפנימיים ויכבשו אותם בזכוכית בספירט למען יעמדו ימים רבים ולא יתקלקלו. ב) אמז"ל: לעת מצוא זו קבורה, ובס' סמיכת חכמים מהגה"ק ר"נ כ"ץ זצ"ל מפוזנא, דהכונה שתהיי הקבורה לעת סמוך למיתה ממש כדאמרינן ותמת שם מרים ותקבר שם סמוך למיתה קבורה, ופשיטא שלא להלינו ח"ו, והחסיד יתפלל ע"ז כי כמה קליפות מדבקים בגופו חלילה קודם הקבורה ע"ש, ובאמת דין קבורה חל תיכף לאחר מיתתו, דאל"כ עובר משום איסור הלנת המת, אא"כ הלינו לכבודו עיין יו"ד סי' שנו"ג) מלבד זה, הא מבואר בירושלמי (נוזר פ"ז ה"א) "תקברנו כולו ולא מקצתו, תקברנו מכאן שאינו נעשה מ"מ עד שיהא ראשו ורובו" וכן מצינו כעיי"ז בתו"כ (פרשה אמור) דדריש לאביו בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר ע"ש, ועיין ביו"ד סוס"י שע"ג סעיף ט'

ובפ"ת ס"ק ז' מ"ש בשם הרדב"ז, מפורש יוצא מדברי הירושלמי דבמת שאינו שלם ליכא חיוב קבורה, וכן נראין דברי הגאון מהר"ם בומסלא ז"ל ראבד"ק פראג הובא תשובתו בנובי"ק סי' פ"ט, שפסק דאין קבורה ברקב, משמע דבעינן שיהי' הגוף שלם ע"ש, אמנם במת שאין גופו שלם וכבר סר מעליו צלם אלקים י"ל דשוב אין חיוב לקברו.

ויש להביא ראיה לזה עוד ממס' סנהדרין (דף מ"ז ע"ב) תניא ר"מ אומר משלו משל למה"ד לשני אחים תאומים בעיר אחת אחד מנוהו מלך ואחד יצא ללסטיות צוה המלך ותלאוהו כל הרואה אותו אומר המלך תלוי צוה המלך והורידוהו, ופירש"י בד"ה לשני תאומים אף אדם עשוי בדיוקנו של מקום, א"כ י"ל דדוקא בעודנו שלם שניכר עליו דיוקנו של מקום או יש חיוב לקברו, אבל כשנתנתח לנתחים דכבר סר מעליו צלם אלקים י"ל דאין חיוב קבורה בזה כיון דל"ש עוד טעמא דר"מ.

איברא שהתוי"ט פ' הא דתנן בשבת פרק המצניע המוציא כזית מן המת חייב דמיירי בהוציאו לקברו דעל כזית יש חיוב קבורה ופחות מכזית לא ע"ש, הרי מבואר דלא כמ"ש, אמנם כן כבר תמה עליו המל"מ פ"ד מה' אבל הכ"א, וכן מפורש יוצא מירושלמי גזיר שהבאתי דלא כהתוי"ט, ועיין במנ"ח מצוה תק"א שעלה ונסתפק בזה אם יש חיוב קבורה בכזית מן המת, ובמחכ"ג נעלמו ממנו דברי התוי"ט, אח"כ ראיתי בקומץ מנחה שהעיר מדברי התוי"ט, אבל לא זכר שר ד' הירושלמי, התו"כ, המל"מ, והנוב"י שהבאתי למעלה.

ה) מ"ש כ"ת לדחות מ"ש בתשובתי שניווול המת הוא דאורייתא, מדברי הש"ס, ר' נתן אומר סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה מת שלא נספד ולא נקבר או שחיה גוררתו סימן יפה לו (סנהדרין דף מ"ז ע"א) וחז"ל אמרו: (שם דף מ"ז ע"ב) המלין את מתו עובר בל"ת הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכים אינו עובר עליו, ומעתה אם לכבודו כך לטובתו על אחת כו"כ עכ"ד, דברים אלו לא נתנו להאמר כלל לדעת, א) הכי שלוחא דרחמנא אנן לעשות משפט עמו. והש"ס לא קאמר סימן יפה לו רק כשנעשה ביד"ש, ולזה קאמר חיה גוררתו או גשמים מזלפין דהיינו ביד"ש, ולא קאמר או שהרגוהו לסטים, כי אם נגרום לו בידים לכתחלה עי"ז לא יהי' לו כפרה, זולת כשאירע לו כך ביד"ש או במקרה. ב) ועוד דרש"י פ' שם בד"ה סימן יפה כשנפרעין ממנו בעוה"ז לאחר מיתה דיש לו כפרה בכך עכ"ל, ומבואר בתשו' הרדב"ז ח"א סי' ק"ז על א' שמת בה' בשבת ואביו רצה להמתין מלקברו עד מחר עם דמדומי חמה סמוך להכנסת שבת כדי להצילו מחיבוט הקבר, אם מותר לעשות כן, אם זה נקרא לכבודו, וגם אם הועיל להצילו מחיבוט הקבר במה שהניחוהו עד סמוך לשקמה"ת, והשיב שאפילו נימא שניצול עי"ז מדין חיבוט הקבר מ"מ אסור לעשות כן ולא נקרא זה לכבודו אלא כגון להביא ארון ותכריכים, אבל ענין העונש לא מיקרי כבוד ע"ש, ומעתה מופרכים דברי כ"ת במה

שכ' אם לכבודו כך לטובתו על אחת כו"כ, דדוקא לכבודו מותר, אבל ענין העונש שעי"ז יהי' לו כפרה על עונותיו לא נקרא לכבודו, ואסור לגרום בידים.

(ו) מה שהביא כת"ר ראי' שבמקום שיש איהו תועלת לא חששו כלל לניוול המת, מדחול' שאמרו: בשעה שראו להזכיר אפרו של יצחק לא חששו לקחת עצם אדם ולשרפו וליתן את האפר ע"ג התיבה ועל גבי ראש כל אדם ואדם, וכי יש ניוול יותר מזה עכ"ד. לדעתי אין כאן שום ניוול, דניוול לא הוי רק בגוף כשיש עליו בשר וגידין, אבל בעצמות גרידא בלא בשר אין כאן ניוול, וכמ"ש בתשו' גוב"י קמא יו"ד סי' פ"ט דבעצם בלא בשר ל"ש בלבול ואך בשרו עליו יכאב כתיב אבל אחר כלות הבשר אין חשש.

ועיין בשו"ת טוטו"ד מהדו"ק סי' רפ"ה שכ' בטעם הדבר באשה מעוברת שמתה דממתינין לה עד שתלד שהוא משום שחוששין שיש חשש סכנה להחיים אם נקברת עם הולד, ונמצא כן בס' חסידים, ואעפ"כ סיים שם, דאם אי אפשר ליקח ממנה הולד, ח"ו לנוולה ולקרוע הבטן רק יקברנה כך עכ"ל, הרי דאף במקום שיש חשש סכנה, דקי"ל חמירא סכנתא מאיסורא, אעפ"כ לא התירו ניוול המת.

ועוד לו נניח שגם בעצמות שייך ניוול, הרי הגוב"י תנינא יו"ד סי' קס"ד כ' שהניוול נוגע גם להחיים שראוין סוף האדם לניוול כזה, א"כ א"ש, שהרי מבואר שם (תענית דף ט"ז ע"א) ולמה נותנים אפר בראש כאו"א פליגי בה רלב"ח ור"ת, חד אמר הרי אנו חשובים לפניך כמתים וחד אמר כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים ע"ש, אשר ע"כ מטע"ז התירו חז"ל ניוול המת בזה כדי שיעלו על לבם שסוף האדם לניוול כזה, וכמו שאמר שם, "הרי אנו חשובים לפניך כמתים" ולפי"ד מ"ש התוס' שם ד"ה אפר מקלה דאותו עפר הוי מדבר הגשרף מעצמות אדם, דלטעם הרי אנו לפניך כעפר מהני עפר סתם, ולפמ"ש גם לטעם הרי אנו לפניך כו' היה צריך ג"כ אפר מקלה מעצם אדם, כדי לעורר האדם שחשובים כמתים וסופם לניוול ודו"ק.

(ז) מה שרוצה לדחות ראיתי מש"ס (חולין דף י"א ע"ב) שניוול המת הוא איסור מה"ת ממה דר"כ יליף דאזלינן בתר רובא מהורג את הנפש, ועי"ז כ' כת"ה שלא משום ניוול רק פשוט שלא יבא לידי תוצאה כי יש לחוש שמא במקום סייף נקב הוה, במחכ"ת לא דק היטב בראיתי, דר"כ אמר אתיא מהורג את הנפש דאמר רחמנא קטליה וליחוש דלמא טריפה הוא אלא לאו משום דאזלינן בת"ר, וכי תימא דבדקינן ליה הא קמיניוול וכי"ת משום איבוד נשמה דהאי נגוליה וליחוש דלמא במקום סייף נקב הוה ע"ש, א"כ מוכח מזה דניוול המת הוא איסור מה"ת, דאל"כ מג"ל דאזלינן בת"ר כיון דמה"ת מותר לנוול, א"כ אולי צותה התורה להרוג את הרוצח רק אחר שבדקו הנרצח ויראו שלא היה טריפה, אע"כ דניוול המת הוא איסור מה"ת, וזהו כוונת הש"ס "וכי"ת דבדקינן ליה" ולעולם לא אזלינן בת"ר, "הא

קמינוול" וא"א לומר בדדקינן ליה כיון שהוא איסור מה"ת, וע"ז חוזר ומדחה, "וכ"ת משום איבוד נשמה דהאי" כדי שלא נהרוג את הרוצח הזה "ננוליה" להאי נרצח ונעבור על איסור ניוול שהוא מה"ת כדי להצילו, ורק כשלא ימצא טריפה נהרגנו, "וניחוש דלמא במקום סייף נקב הוה" א"כ סוף סוף א"א לבא לידי בירור, ואיך צותה התורה להרוג את הרוצח וע"כ דאזלינן בת"ר ודו"ק היטב.

(ח) ומ"ש כ"ת הלא יש ילפותא אחרינא אהא דאזלינן בת"ר, אין מזה שום סתירה לדברי דהכי דחויי קמדחי דברי ר"כ, והש"ס מייתי ילפותות שונות, אבל לדברי ר"כ ראיתי חזקה.

(ט) וגם מה שהעיר איך יעלה על הדעת שמשום ניוול המת נהרוג אדם שהוא נקי וחף מפשע, דבריו אינם מובנים, דהש"ס פריך דלמא מה שהורגין את הרוצח לא משום דאזלינן בת"ר רק בודקין אותו ורואין שאינו טריפה, ע"ז משני שא"א לבדוקו כיון שמתנוול, וע"כ דמה שהורגין אותו משום דאזלינן בת"ר, וזה דפריך הש"ס, וכי תימא משום איבוד נשמה דהאי ננולי, ואיך יעלה על הדעת שנהרוג את האיש הזה משום ניוול המת, ע"ז משני דלמא במקום סייף נקב הוה, א"כ סוף סוף א"א לבא לידי בירור אף ע"י ניוול וע"כ דאזלינן בת"ר ודו"ק.

ועפ"י הגות לבי תבונות בישוב דברי הש"ס שם במס' חולין, שהעיר בתשו' אבן יקרה תנינא (מהגאבד"ק צרנוביץ ז"ל) סי' נ"ג במלואת אבן בשם שמעתי מקשים, הא קו' הגמ' וכ"ת בדדקינן ליה, הוא, דלעולם נימא דלא אזלינן בתר רובא ואי משום חששא דלמא טריפה הוא נימא בדדקינן ליה, וע"ז מתרצינן והא קמינוול וא"כ אין יכולין לבדוקו וע"כ דאזלינן בת"ר, וא"כ מה מקשינן תו וכ"ת משום איבוד נשמה דהאי כו' וע"כ הכונה היא דאכתי נימא דלא אזלינן בת"ר ואי משום דשמא טריפה הוא נימא בדדקינן לי' ואי משום דמינוול נימא דמשום איבוד נשמה כו', הא אם נאמר דלא אזלינן בת"ר, הרי אם לא נבדוק את ההרוג לא נהרוג את הרוצח, וא"כ איך שייך לומר דמשום איבוד נשמה דהאי דהיינו שלא נהרוג את הרוצח יתירו לבדוק ולנוול את ההרוג, הא גם אם לא נבדקנו לא נהרוג את הרוצח ע"ש.

ולפע"ד אפשר ליישב קו' זו עפ"י מה ששמעתי כד הוינא טליא מדקדקים ברש"י ד"ה ננוליה שפי', "ואי לא משתכח טריפה יהרג רוצח זה", ומדקדקים בזה לפי מה שפירש"י מקודם פורכת הש"ס משום איבוד נשמה דהאי דלא לימות רוצח, א"כ קו' הש"ס הוא דנחזור אחר הצלת הרוצח, א"כ איפכא הו"ל לרש"י לפרש "ואי משתכח טריפה יהרג רוצח זה", אחז"ר מצאתי בתשו' שאילת שלום תנינא סי' רל"ו שהעיר כן.

אמנם נ"ל דקושיא חדא מתורצת בחברתה, ורש"י כיון בפירושו ליישב קו' היש מקשין שהביא בתשו' אבי"ק במל"א הנ"ל, דבאמת מצינו דרחמנא אמר קטליה

לרוצח, ואי לא אזלינן בת"ר איך קטלינן לוי, ודלמא טריפה הוא, ויהרג רוצח זה בחנם, וליכא למימר דבדקינן לוי דהא קמינוול, וע"ז קאמר, וכ"ת משום איבוד נשמה דהאי, כיון דאמרת דחיישינן דלמא טריפה הוא, א"כ כדי שלא נהרגנו בחנם נגוליה, ומצות התורה תתקיים דאי לא משתכח טריפה יהרג רוצח זה, א"כ א"ש שהתירו לבדוק ולגזול את ההרוג אף אי לא אזלינן בתר רובא ודו"ק היטב.

(י) מ"ש כת"ה לדחות דברי במ"ש בתשובתי לדחות דברי השואל בראיתו מבכורות דף מ"ה וזהו ראית החת"ס, וע"ז כ' מע"כ שטעיתי בהוראת המלה זונה, והחלפתי זונה בנואפת, ורק במנאפת שהיא א"א מצוה לגולה אבל לא זונה זת"ד. הנה מלשון המדרש פרשה נשא פ' ה' שכ' עה"פ נואף אשה חסר לב מכאן שאין אדם הולך אצל א"א עד שיצא מדעתו עכ"ל, מלשון המד"ר משמע דניאוף הונח רק עם א"א וכמ"ש מעכ"ת, אמנם במחכ"ת לא עיין שבתשו' הרא"ש מבואר בפירוש שרשאין הבי"ד לקנוס הזונות, וברמ"א שם מבואר מהטור בשם הרמב"ם דכל שמכינה עצמה לזנות הר"ז קדשה ואין חילוק בין בתולה לבעולה ע"ש, ומצאתי מפורש באבן עזרא פ' יתרו כ', י"ג כתב דמלת נאוף הוא כמו זנות ולא הונח דוקא על ניאוף עם א"א כאשר חשבו, ועיין סוטה (דף מ"ז) בחי' אגדות למהרש"א בד"ה וכ"ת עון א"א וז"ל זונות משמע פנויה כמו הכוונה יעשה וגו'.